

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.124.4

Богма О.С.
кандидат економічних наук, доцент,
Запорізький національний університет

АНАЛІЗ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

ANALYSIS THREATS TO ECONOMIC SECURITY UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено вивченню переліку основних загроз економічній безпеці України. Надано характеристику основним загрозам економічній безпеці України в сфері макроекономічної, виробничої, демографічної, енергетичної, зовнішньоекономічної, інвестиційно-інноваційної, продовольчої та соціальної безпеки. Зроблено висновок щодо необхідності побудови дієвої системи забезпечення економічної безпеки України на основі врахування наявних загроз в межах кожної з її складових. Зазначене виступає обов'язковою умовою підвищення конкурентоспроможності й життєздатності національної економіки.

Ключові слова: економічна безпека, загрози економічній безпеці, національні економічні інтереси, економічне зростання.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена изучению перечня основных угроз экономической безопасности Украины. Дана характеристика основным угрозам экономической безопасности Украины в сфере макроэкономической, производственной, демографической, энергетической, внешнеэкономической, инвестиционно-инновационной, продовольственной и социальной безопасности. Сделан вывод о необходимости построения действенной системы обеспечения экономической безопасности Украины на основе учета имеющихся угроз в рамках каждой из ее составляющих. Указанное выступает обязательным условием повышения конкурентоспособности и жизнеспособности национальной экономики.

Ключевые слова: экономическая безопасность, угрозы экономической безопасности, национальные экономические интересы, экономический рост.

ANNOTATION

This article is devoted to studying the list of major threats to the economic security of Ukraine. The characteristic of the main threats to the economic security of Ukraine in the field of macroeconomic, industrial, demographic, energy, foreign trade, investment and innovation, food and social security. The conclusion on the need to build an effective system of economic security of Ukraine based on consideration of existing threats within each of its components. The above acts as a prerequisite for improving the competitiveness and sustainability of national economy.

Keywords: economic security, threat to economic security, national economic interests, economy growing.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день одним з найголовніших завдань, що стоять перед Україною, виступає завдання переходу на шлях до стійкого економічного зростання, однією з важливих умов чого виступає забезпечення захисту національної економіки від зовнішніх та внутрішніх загроз. При цьому, враховуючи той факт, що саме економічна безпека дозволяє зберігати стійкість економіки

до внутрішніх та зовнішніх загроз, а також наявність численних економічних загроз внутрішнього та зовнішнього походження, можна стверджувати, що саме зміцнення економічної безпеки держави стає головною проблемою в системі забезпечення національної безпеки України. У свою чергу, для створення ефективної системи забезпечення економічної безпеки та нейтралізації дії негативних факторів необхідним є визначення основних загроз економічній безпеці України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальнотеоретичним та емпіричним питанням вивчення економічної безпеки присвячені роботи провідних закордонних учених-економістів: Т. Аллісона, Дж.К. Ван Хорна, Х. Маула, Т. Парсонса, Г. Тостера, Й. Шумпфера та ін. Вагомий внесок у дослідження проблематики забезпечення економічної безпеки країни зробили вітчизняні вчені: О. Барановський, І. Бінько, О. Білорус, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, Г. Дарнопих, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, С. Кіреєв, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Шлемко, а також російські науковці: Л. Абалкін, С. Глазьев, С. Головнін, В. Городецький, І. Лазарев, В. Медведєв, В. Сенчагов та ін. Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць з досліджуваної проблематики, водночас, існує низка проблем, які висвітлюються недостатньо, зокрема, незважаючи на відносну вивченість питання, потребують подальшого розвитку дослідження основних загроз економічній безпеці України.

Мета статті. На основі викладеного вище можна сформулювати мету дослідження, яка полягає в розгляді переліку основних загроз економічній безпеці України у розрізі її окремих складових.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна безпека країни представляє собою стан економіки, за якого забезпечується захист національних економічних інтересів, при цьому безпосередню небезпеку економічним інтересам створюють економічні загрози, які внаслідок дії внутрішніх або зовнішніх факторів виникають в різних сферах життєдіяльності суспільства.

Тобто, загрози економічній безпеці носять комплексний характер – економічна безпека піддається дії з боку різних факторів: фінансових, зовнішньоекономічних, соціальних тощо. Відтак, вважаємо за доцільне розглянути перелік основних загроз економічній безпеці України за її основними складовими, якими відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України визначено макроекономічну, фінансову, виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, продовольчу й соціальну безпеку [1].

Так, до основних загроз виробничій безпеці, яка забезпечує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання, слід віднести наступні:

- низька питома вага продукції з високою часткою доданої вартості;
- значний ступінь зносу основних засобів вітчизняних промислових підприємств – сягає 50–60% – при цьому темпи оновлення не відповідають потребам у відтворенні зношених основних засобів (не досягають 10%);
- незначна частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції (в середньому складає 20–30%);
- збитковість операційної діяльності багатьох вітчизняних промислових підприємств.

До основних загроз демографічній безпеці слід віднести [2]:

- погіршення якості та рівня життя при позитивному зростаючих «номінальних» грошових показниках прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати, постійно зростаючого рівня інфляції та валютних курсів, за якого спостерігається явище, що можна визначити як «демографічна криза»;
- падіння цінності «інституту сім'ї» (перебільшення коефіцієнта смертності над коефіцієнтом народжуваності, зростання кількості неповних сімей, сімей без дітей, громадянських шлюбів без зобов'язань тощо). У свою чергу скорочення загальної кількості населення, зменшення народжуваності, «старіння» населення прямо впливають на купівельну спроможність і, таким чином, на регулювання експортно-імпорتنних потоків (скорочення населення приводить до невпинного спаду купівельної спроможності, товарообігу, вимирання «неінноваційної» продукції в силу стрімкої інформатизації суспільства), «подорожчання» соціальних послуг (які стають все дорожчими в силу стрімкого зростання літнього населення і скорочення молодого покоління), скорочення інвестицій (в силу високої ризиковості інвестицій в людський капітал).

До основних загроз енергетичній безпеці слід віднести такі [3, 4]:

- надмірна залежність від імпорту енергоносіїв (за зростання попиту на енергоресурси та обмеженості запасів традиційних їх видів у світі, а також високих та нестійких цін на

них). Так, у 2014 р. понад 40% імпортової групи енергетичних матеріалів склали нафта й нафтопродукти та майже 35% – газ, що підтверджує збереження високого рівня залежності України від імпортних енергоносіїв;

- невирішені проблеми диверсифікації джерел енергоносіїв і маршрутів їх постачання, недостатнє використання власного енергетичного потенціалу;
- низька ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, відносно повільні темпи впровадження енергозберігаючих технологій;
- недостатня реалізація енерготранзитного потенціалу та інтеграція України в європейський енергетичний ринок;
- відсутність зведеного енергетичного балансу держави.

До загроз у сфері енергетичної безпеки також слід віднести наступні: значний рівень енергоємності ВВП – енергоємність валового внутрішнього продукту України у 2,5 рази перевищує середній рівень енергоємності ВВП країн світу; значна частка втрат при транспортуванні та розподіленні енергії через суттєвий знос основних виробничих фондів підприємств паливно-енергетичного комплексу; недостатній рівень розвитку виробництва та використання альтернативних джерел енергії.

До загроз у сфері зовнішньоекономічної безпеки слід віднести:

- надмірна відкритість економіки України, яка проявляється в переважній орієнтації на зовнішні ринки (що зумовлено нерозвиненістю внутрішнього ринку), що, в умовах зниження зовнішнього попиту, призводить до суттєвого спаду національної економіки;
  - тривале від'ємне значення зовнішньої торгівлі (негативне сальдо), що вказує на імпортоорієнтований характер економіки та призводить до проблем із формуванням збалансованого платіжного балансу (коефіцієнт покриття імпорту експортом, який при оптимальних межах між 1 та 1,2 становить менше одиниці). Так, дефіцит зовнішньої торгівлі товарами в Україні за підсумками січня 2016 р. становив 295 млн. дол., що в 7,6 разів вище від дефіциту за підсумками січня 2015 р. на рівні 38,8 млн. дол. [5];
  - значна частка імпорту у внутрішньому споживанні країни, яка пов'язана з незначною роллю товарного експорту у формуванні ВВП та призводить до значного рівня імпортової залежності (перевищує 50% ВВП), особливо від енергетичних матеріалів, продукції машинобудівної та приладобудівної галузей.
- Загрозами у сфері зовнішньоекономічної безпеки також слід вважати наступні чинники [3, с. 54, 56]: збереження диспропорцій товарної структури експорту, на що вказує значний рівень питомої ваги сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів. Частка високотехнологічних товарів у загальному

обсязі товарного експорту за останні десять років коливається в межах 13,5–19,3%, тоді як на сировинну частку експортованих товарів припадає 74,5–80,7%; експорт України зберігає високий рівень концентрації, що посилює залежність національної економіки від впливу екзогенних чинників (зберігається на рівні, характерному для країн з транзитивною економікою і країн, що розвиваються); також слід відзначити високе значення індексу диверсифікації вітчизняного експорту, що зумовлене розвитком експорту на екстенсивній основі.

В сфері інвестиційно-інноваційної безпеки слід відзначити наявність наступних загроз:

- руйнування науково-технічного потенціалу через відплив наукових кадрів за кордон або в іншу сферу діяльності, наслідком чого є незначна питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП;

- несприятливе інвестиційне середовище;

- недосконала законодавчо-нормативна база в галузі регулювання інноваційної та інвестиційної діяльності, захисту прав інвесторів;

- відсутність дієвих механізмів трансформації заощаджень населення в інвестиції;

- низький рівень фінансування науково-технічних робіт (НТР). Наукоємність ВВП (видатки на науку за всіма джерелами у відсотках до ВВП) у 2014 р. становила 0,66%, при цьому частка обсягу витрат на наукові дослідження та розробки країн ЄС-28 у ВВП становила 2,01% [5];

- низькі значення ключових показників інноваційної активності вітчизняних підприємств, в загальному обсязі реалізованої промислової продукції тільки до 10% мають ознаки інноваційної. Іншою проблемою є низька якість інновацій: 75% інвестицій спрямовується у III уклад і тільки 20% і 4,5% у IV і V технологічні уклади відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) теж домінує III технологічний уклад – 83%, і тільки 10% припадає на IV [6].

До основних загроз макроекономічній безпеці, яка забезпечує збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій, слід віднести наступні:

- високий рівень тінізації економіки, який тягнє до зростання в умовах загострення політичних відносин з Російською Федерацією, що супроводжується згортанням економічних зв'язків, розгортання військового конфлікту, поширення девальваційних та цінових шоків;

- недостатній з точки зору забезпечення економічного зростання рівень продуктивності праці (через низьку мотивацію у працівників до офіційної зайнятості, наявність тіньових відносин на ринку праці, невідповідність кваліфікаційного рівня робітників потребам галузевої і регіональної економіки) з одночасно вищими індексами споживчих цін, що негативно впливає на можливість збільшення рівню середньомісячної заробітної плати;

- значний рівень безробіття: так, у I півріччі 2015 р. в Україні рівень безробіття серед осіб працездатного віку склав 9,6%, що є найвищим з 2009 р. показником безробіття; середній рівень безробіття в Україні становить близько 9% [7];

- низькі темпи зростання (спад) ВВП: так, 2015-й став роком економічного спаду – більш сильного, ніж у 2014 р. – різниця (реальний – номінальний ВВП) склала –549168 млн. грн. або –27,7%. В цілому падіння валового внутрішнього продукту України у 2015 р. порівняно з 2014 р. склало 10% [8];

- низький рівень доходів населення, за якого показники реальної заробітної плати мають дуже повільні тенденції до зростання, яке нівелюється впливом інфляційних процесів та призводить до зростання чисельності населення із розміром загального доходу в місяць, нижчим за прожитковий мінімум. В свою чергу, зазначене здійснює негативний вплив на можливість створювати заощадження та залучати останні в економічний кругообіг.

В галузі загроз продовольчої безпеки слід відзначити, що рівень споживання майже всіх продуктів в Україні є значно нижчим, ніж у розвинутих країнах світу. Наприклад, рівень споживання м'яса в Україні на 70% є нижчим, ніж у США та Франції, і на 65% – ніж у Німеччині [9, с. 42].

До основних загроз в галузі соціальної безпеки слід віднести [2; 9]:

- незадовільний рівень і низька якість індивідуальних послуг, що надаються населенню, освітніх, медичних, страхових, громадських, інформаційно-роз'яснювальних тощо;

- неврегульованість міграційної політики та її нормативно-правового підґрунтя, відсутність «сприятливого» законодавства, яке регламентувало б права і гарантії «трудова» мігрантів;

- незадовільний рівень соціального захисту громадян різних вікових категорій;

- «популізм» соціально-орієнтованих політичних програм розвитку держави;

- високий рівень бідності. В Україні майже 30% населення відноситься до категорії бідних, тоді як у більш розвинених європейських країнах (Швеція, Нідерланди) цей показник складає 3%, а максимальним може вважатися 10%. Близько половини бідного населення перебуває у стані крайньої бідності, рівень злиденності становить понад 10%;

- соціальна нерівність та висока диференціація доходів населення. Достатньо високий рівень соціальної безпеки демонструють скандинавські країни, де співвідношення між доходами бідних і багатих не перевищує 1:7. В Україні ця цифра перемагає межу 30;

- погіршення психологічного та генетичного здоров'я людей;

- низький освітньо-професійний рівень населення. За оцінками експертів «Всесвітнього економічного форуму», за якістю освіти

Україна серед понад 100 країн-учасниць займає місце приблизно в середині.

Що стосується загроз в галузі фінансової безпеки України, то відзначимо, що фінансова безпека представляє собою складне соціально-економічне явище, яке, у свою чергу, включає в себе відповідні складові: банківська безпека; безпека небанківського фінансового ринку; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека [1]. Відтак вважаємо, що визначення переліку основних загроз фінансовій безпеці потребує проведення окремого детального дослідження.

Висновки. Таким чином, слід відзначити наявність на сьогоднішній день значної кількості внутрішніх та зовнішніх негативних факторів у макроекономічній, фінансовій, виробничій, демографічній, енергетичній, зовнішньоекономічній, інвестиційно-інноваційній, продовольчій та соціальній сферах, що ставлять під загрозу економічну безпеку України. Відтак, необхідною є побудова дієвої системи забезпечення економічної безпеки на основі врахування наявних загроз в межах кожної з її складових, що виступає необхідною умовою підвищення конкурентоспроможності і життєздатності національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України // Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України № 1277 від 29.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii> (дата звернення 06.07.2016 р.).
2. Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації: Праці IV міжнар. наук.-практ. сем., 23–26 жовт. 2012 р. / відпов. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 205 с.
3. Власюк Т.О. Стан і тенденції зовнішньоторговельної діяльності України: виклики для економічної безпеки та способи їх подолання / Т.О. Власюк // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 4 (37). – С. 48–58.
4. Загрози у сфері енергетичної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки (моніторинг реалізації стратегії національної безпеки); [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1808>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Петрова І.Л. Становлення ринку інновацій в контексті економічної безпеки України / І.Л. Петрова // Ефективна економіка. – 2013. – № 8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2221> (дата звернення 06.07.2016 р.).
7. Стан безробіття в Україні [Електронний ресурс] / Офіційний сайт економічного дискусійного клубу. – Режим доступу: <http://edclub.com.ua/analitika/stan-bezrobittya-v-ukrayini>.
8. Валовий внутрішній продукт України [Електронний ресурс] / Фінансовий портал Міністерства фінансів України. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/gdp>.
9. Мартиненко В.В. Загрози економічній безпеці України в контексті викликів глобалізації / В.В. Мартиненко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 7–8. – С. 40–43.